

האם משנתו של קורצ'אק רלבנטית לעידן הטלקומוניקציה?

אליעזר מרכוס

המהפכה הראשונה בחינוך הייתה מהפכת הדפוס. היא הפכה את החינוך והקניית ידע מנחלתה של אריסטוקרטיה מצומצמת לנחלת הרבים. היום אנו עומדים בפני המהפכה השנייה בחינוך – מהפכת הטלקומוניקציה. ואלה מאפייניה:

ילדים נולדים לשלוש שפות לפחות: שפת אם, שפת המחשבים ושפת הטלקומוניקציה. בשתי השפות האחרונות הם בקיאים, בדרך כלל, יותר מהוריהם וממוריהם. לכן אנו מתבצרים בהוראת שפת האם ובכל הקשור בה, שם אנו מרגישים בטוחים.

המחשב, הווידאו והמולטימדיה יאפשרו חיסכון רב בזמן בלמידת שפות, לימודים עתירי מידע, אך הדגש בשימוש בהם יהיה על למידה יחידנית, בקצב אישי. הילדים היום יודעים יותר נושאים (ארצות, עמים, ספורט, היסטוריה, אקטואליה וכו'), אך לרוחב ובשטחיות. הם מקבלים מושגים מסולפים, בעיקר משידורי הטלוויזיה, בתחומים רבים ובהם: משפחה, מין, חיזוק סטריאוטיפים על נשים, גברים, זקנים, עמים ועדות. הם מקבלים לגיטימציה לאלימות המופיעה תדיר על המסך והופכת לנורמה חברתית.

מאידך, צוברים התלמידים ידע רב על נושאים מגוונים. הסכנה העיקרית, כפי שמגדירה ניל פוטסמן בספרו *אובדן הילדות* (ספרית פועלים, 1986), היא סילוק הילד מגן העדן של הילדות. ריבוי הגירויים, השימוש במכשירים אלקטרוניים רבי עוצמה יכולים ליצור לנו דור של אינדיבידואליסטים מחוברי מחשב, אגוצנטריים מצוינים במצוידים בפלאפונים משוכללים אך אינם מסוגלים להישיר מבט אל הזולת.

קורצ'אק עמד על תחושת הבדידות של ילדים עוד לפני עידן הטלקומוניקציה:

"...בדידותו היוצרת ועמלו העצמאי, תשוקת הדעת – חדווה ועצב, אהבה, כעס – דרך ארוכה תמיד ועל אף הכל בודד – חיפושים, טעויות, כישלונות – תבוסות וניצחונות – מאבקים עם עצמו, עם החיים, נער קטן אומר לסוס עץ: אתה רואה, סוסי-חביבי, אתה אין לך אבא ולי יש. אולם אני בודד כל כך בעולם..." ("בדידות הילד" בתוך *דת הילד*, תל אביב: בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, תשל"ח, 1978, עמ' 318).

נראה לי כי בעולמנו המורכב נעשו נושא הבדידות ותחושת האובדן נושא קריטי. דווקא עתה קיים הצורך לחזק את התחומים ההומניסטיים, היהודיים, האמנותיים והחברתיים בבית הספר וכן יש מקום חשוב לתורתו של קורצ'אק, אבי הגישה ההומניסטית-הדיאלוגית. קורצ'אק היווה בראש ובראשונה דוגמה אישית לחניכיו. מהמחשב לא יוכלו הילדים לקבל

דוגמה אישית, גם לא חיוך או נדיפה. חיזוק חברת הילדים והחיזוק האמיתי לדמוקרטיה ("פרלמנט הילדים"); העלאת נושא העבודה והשרות העצמי כערך (בעידן הניצול של פועלים זרים); הצורך באהבה ובביטוי לאהבה.

אך בראש ובראשונה עלינו ללמוד מקורצ'אק את זכותו של הילד כאדם צעיר לכבוד: החובה לשמור על סודיות המידע (כשהכול היום מצוי במחשב וזמין מאוד), זכותו על עצמו, על רכשו, זכותו לשחק, ליהנות, להיות שונה. קורצ'אק ראה בשנות ערך:

"...ונתתי את לבי לראות, כי רק הכסילים מבקשים אשר יהיו בני האדם דומים אחד לחברו. והחכם הוא ישמח אשר יש בעולם יום ולילה, קיץ וחורף, זקן וצעיר... ושונים צבעי הפרחים וגונו עיניהם של בני האדם ואשר אלוהים עשה את האדם זכר ונקבה בראם, אך אשר לא יאהב את המחשבה יצטער על השוני וירגז על הרב-גונויות המאלצים את האדם לחשוב, לראות ולהבין..." (מתוך "זכות הילד לכבוד", בתוך יאנוש קורצ'אק, *כתבים*, א, תל אביב: יד ושם, רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בישראל, בית לוחמי הגטאות ע"ש יצחק קצנלסון, הקיבוץ המאוחד, 1996, עמ' 365).

ומתוך ההכרה בשונות כערך עולות מסקנות חינוכיות:

"...תוך שיחותינו נדמה לנו, שאנו דומים זה לזה, כאילו כל אחד מכיר את חברו. אך אין זה כך באמת. כל אחד שונה מחברו ויודע את הדברים אחרת. למה הדבר דומה? כאילו נפגשו כמה אנשים, שכל אחד מהם ביקר בקולנוע אחר וראה סרט אחר. אפשר לספר את תוכן הסרט, אך אין דומה שמיעה לראייה... מישוהו אומר שעל עץ אחד אין שני עלים זהים, והוא הדין גם לגבי אנשים. כל אחד מיטיב להכיר את עצמו יותר מאשר את חברו ואפילו את הקרוב לו ביותר, לעתים אף שונה הוא מכפי שהכרנוהו. צריך להכיר ולהבין אנשים ואף ללמוד אותם." ("אין אנו יודעים", בתוך *דת הילד*, תל אביב: בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, תשל"ח, 1978, עמ' 306).

המבוגרים, לטענת קורצ'אק, אוהבים לעשות השוואות ביניהם לבין הילדים במטרה להטיף להם. אך השוואה כנה שעושה קורצ'אק עוד לפני שוועת מלחמת העולם השנייה (קל וחומר לאחריה), מראה כי יתרונם של המבוגרים הוא לעתים יתרון מדומה:

"הילדים הם אוהבי קטטות? לא נכון. הם גם תמימים, נוחים וותרנים. הסתכל נא יפה בתנאי עבודתם ובחיייהם המשותפים. נסה נא להושיב ארבעה פקידים בחדר אחד, להחזיק אותם חמש שעות על ספסלים בלתי נוחים בעבודה אחראית, תחת ביקורת קפדנית מתמדת של ממונה: איש את עיני רעיהו ינקר..." (מתוך, "איך לאהוב ילד", בתוך יאנוש קורצ'אק, *כתבים*, א, 1996).

קורצ'אק טוען כי האדם החדש צריך להבין את העולם הסובב ולהשתלב בו. בספרו על לואי פסטר "הנער העקשני" (בתרגום אורי אורלב, הוצאת מודן, 1994) הוא מלא הערצה להישגי המדע המושגים על ידי מחפשי דרך עקשנים. אך המדע חייב לשמש מנוף לשינויים ולצדק חברתי. הוא רואה בילד חוליה בשרשרת של מקופחים בחברה. הוא נותן לכך ביטוי ספרותי בנאומו של המלך העצוב ב"המלך מתיא באי השומם" [הוצאת כתר, 1979]:

"...כל מה שאומרים עכשיו על הילדים אמרו פעם על איכרים, על פועלים, על נשים, על יהודים ועל כושים. אלה כאלה וההם כאלה, ושום זכויות אי אפשר לתת להם. מתיא נתן יותר מדי זכויות בבת אחת. צריך להנהיג תיקונים כאלה לאט לאט. הילדים צריכים לקבל כסף כדי לקנות דברים לעצמם...עכשיו הילדים הם כמו מקבצי נדבות. כל דבר הם צריכים לבקש. להתחנף למבוגרים ולחכות עד שיהיה להם מצב רוח טוב. חוץ מזה כבר היום יש לילדים זכויות. פעם יכול היה אב להרוג את ילדו והיום אסור. ואם הורים מלקים יותר מדי, גם זה אסור. אם הם לא שולחים לבית הספר, גם זה בניגוד לחוק, על כן עלינו לדון לאילו זכויות נוספות זכאים הילדים. הם לא יותר גרועים מהמבוגרים..." (שם, עמ' 63).

קורצ'אק הקדים בשנים רבות את הצהרת זכויות הילד בוואריאציות השונות שלה. הוא הניח מסד, מתוך אהבה לילד ואינטואיציה חברתית מתקדמת, לתהליכים שהתרחשו מאוחר יותר. אין לי ספק, כי קורצ'אק אקטואלי היום יותר מתמיד. אמנם בעולם המערבי ילדים כבר אינם עבדי המבוגרים, אך הם נולדים לג'ונגל אחר, סטרילי יותר אך לא מסוכן פחות. דווקא ההתפתחויות הטכנולוגיות המדהימות מחד, והמתירנות ללא גבול ואובדן הרסן מאידך מחייבים שימת דגש על חינוך הילד כאדם ערכי, מועיל, מכיר את עצמו על יתרונותיו וחסרונותיו, אך גם תורם לזולתו. ועומד קורצ'אק על היחס לילד אל מול השיגי החברה:

"...אנו עוקרים הרים, כורתים אילנות, משמידים חיות. מתרבים והולכים היישובים אשר לפנינו היו יערות וביצות. אנו תוקעים מושבות אדם בשטחים חדשים יותר ויותר. הכנענו את העולם. משרתנו הברזל ובעל החיים, שעבדנו את גזעי הצבעונים. קבענו בקווים גסים את יחסי ההדדן של העמים ושיכנו את ההמונים. עוד רחוק משטר הצדק. עוד מרובים עלבונות ועושק. אך לא רציניים נראים ספקות הילדים והיסוסיהם..." ("זכות הילד לכבוד" בתוך יאנוש קורצ'אק, כתבים, א, 1996, עמ' 355).

אם במאה הזאת, לאחר שתי מלחמות עולם נוראות, שואה איזמה ומלחמות אזריות רבות – לרבות באזורנו שלנו – אנו רוצים בעולם טוב יותר ויפה יותר – חיי, מותו ותורתו של קורצ'אק חייבים להיות נר לרגלינו.

שוויון ערך האדם, העיקרון שגם ילדים הם בני אדם, הפתיחות לשונה, לאחר, לסובל, הזכות לכבוד של כל ילד ושל כל אדם והחובה לכבד כל מי שנולד בצלם ושומר על הצלם, האחריות לעבודה והשאיפה לשלום הם הרעיונות שקורצ'אק פיתח לפני 80-90 שנים והם אקטואליים מאוד גם לעידן הטלקומוניקציה והטכנולוגיה, לימינו אנו.

ד"ר אליעזר מרכוס הוא יו"ר האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בישראל ויו"ר ועדת החינוך שליד בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם.

(זהו נוסח מעובד של הרצאה שניתנה בכנס על מורשתו החינוכית של קורצ'אק בקיבוץ לוחמי הגטאות, חנוכה תשנ"ט).

מקור: בשביל הזיכרון, 32, 1999, ע"מ 12-15.